

PUHEEN NÄKEMINEN

Kati Pajo

Haluamme nähdä puhujan. Jutellessamme samassa tilassa toisen henkilön kanssa suuntaamme katseemme puhujaan. Erityisesti ollessamme kuuntelijan roolissa, pidämme tyypillisesti katseyhteyttä siihen henkilöön, jolla on puheenvuoro. Puhuja voi sen sijaan pitää katsettaan toisaalla. Tämä on merkki esimerkiksi siitä, että puhujalla on vielä asiaa, eikä hän halua antaa puheenvuoroa toiselle. Intensiivinen katseyhteys voi puolestaan kieliä erimielisyydestä ja sen kiivaasta ratkomisesta. Kohti ja pois päin katsominen ovat siis keskeisiä sosiaalisia tekoja riippumatta osallistujien kuulotilanteesta.

Kun kuulo ei toimi normaalisti, tulee puheen näkemisestä erityisen tärkeää. Huonokuuloinen kuuntelija katsoo tyypillisesti tiiviisti puhujaa mutta myös huonokuuloiselle puhuva henkilö terästä katseyhteyttä. Mitä vaikeampaa on kuulla ja mitä useammin puhuja huomaa joutuvansa toistamaan sanomaansa sitä keskittyneemmin katseyhteyttä pidetään yllä. Myös kehittyvän lapsen sosiaalistamisessa katseyhteydellä on tärkeä sija. Lisäksi jo vastasyntyneillä on luontainen taipumus näköaistin käyttämiseen vuorovaikutuksessa. Kehitämme ja motivoimme pienten lastemme katseyhteyttä vielä lisää.

Vastasyntyneet vauvat ovat kiinnostuneita vanhempiensa huulten liikkeistä ja matkivat niitä. Tämä motivoi vanhempia jatkamaan vuorovaikutusta katseyhteydessä ja kun lapsi lähestyy leikki-ikää, taito lukea huulilta artikulaatioliikkeitä on jo olemassa.

Huulioluvun aikana kuulijan katse siirtyy puhujan kasvoilla silmiin, nenään ja suuhun. Puheen äännetietoa haetaan kasvojen alaosasta ja prosodista tietoa (sävelkulkua jne.) kasvojen yläosasta. Puheen näkeminen voidaan kuitenkin määritellä paljon kasvoja ja suuta laajemminkin. Kuulija huomioi myös kaulan, hartiaseudun ja käsien liikkeitä. Elehdimme usein käsin ja osoitamme ympäristöstä erilaisia kohteita. Puheen näkeminen laajenee siksi usein ympäristönvihjeiden seuraamiseen. Etenkin, jos yksin kuuloaistin varassa puheen havaitseminen on vaikeaa, saa puhujan toimintojen näönvaraisesta seuraamisesta kokonaisuudessaan paljon tukea kuulolle.

Näönvaraisen tiedon käyttämisen taidot yksilöiden välillä vaihtelevat. Samoin sama yksilö voi toisessa tilanteessa suoriutua hyvin ja toisessa heikommin. Näiden vaihteluiden taustalla on monia tekijöitä mutta erityisesti kielelliset taidot ja vireystila sekä mieliala vaikuttavat suoriutumiseen. Toisin sanoen näköaistin käyttö kuulon tukena vaatii hyvin toimiakseen aktiivista vireystilaa ja rauhallista mielialaa. Samoin kielellisesti taitava henkilö, jolla on toimiva sanavarasto ja työmuisti saavat puheen näkemisestä erittäin paljon hyötyä. Lisäapua tuo esimerkiksi uskallus arvata, mitä jäi kuulematta.

Koska puheen näkeminen ja sen yhdistäminen kuuluu vaatii toimivaa tiedonkäsittelyä, heikkenee taito usein ikääntymisen myötä. Ongelmat saada puheesta selvää voivat korostua, vaikka kuulontutkimuksissa ei huomattavaa kuulon heikkenemistä havaittaisikaan. Kyseessä ei ole siis välttämättä pelkästään kuuloaistiin liittyvä ongelma vaan tiedonkäsittelyyn ja sen osana erityisesti työmuistiin liittyvä ongelma.

Pienellä lapsella tiedonkäsittely ja kielellinen taito ovat vasta kehittymässä. Esimerkiksi sanavaraston karttuminen on yhteydessä huuliolukutaidon kehittymiseen. Samoin tieto kielen rakenteista ja käytöstä kehittävät puheen näkemisen taitoja kokonaisuutena. Lapsen on myös opittava keskittyvään ja painamaan mieleensä kuultua. Näiden taitojen kehittymiseen lapsi saa tukea vanhemmilta ja kaikilta arjen lähi-ihmisiltä. Erityistä panostusta tuen antamiseen tarvitsevat ne lapset, joilla on poikkeamia lähtökohtaisessa kapasiteetissa niin kuulon kuin kielellisen kyvyn osalta.

Puheen näkemisen hyödyntäminen kuulon tukena on siis monisyinen asia, jossa tarvitaan laajaa taitojen kehittämistä ja tilannetekijöiden huomioimista. Toisaalta tästä näkökulmasta oivallamme, mitkä tekijät vaikuttavat puheesta selvää saamisen ongelmiin. Saamme tietoa, miksi jollain yksilöllä on erityisiä vaikeuksia esimerkiksi tunnistaa ääniteitä huuliolta ja miksi koko näönvaraisen puheen havaitsemisen kehittyminen on hidasta. Esimerkiksi jos lapsen sanavarasto on niukka ja tarkkaavaisuuden suuntaaminen on lyhytkestoista, on melko todennäköistä, että huulioluvun tuki kuulolle on heikkoa tai hyvin satunnaista. Samoin, jos lapsi on väsynyt tai kiukkuinen, eivät vireystila ja mieliala ole otollisia käyttämään näköä kuulon tukena.

Oman puheen näönvaraiseen selkeyteen kannattaa aina kiinnittää huomiota, kun kuulijalla on kuulovika. Samoin jutteluhetken rakentamiseen on syytä panostaa. Näin tilanne on kaikille osallistujille mahdollisimman miellyttävä ja motivoi vastaaviin uusiin jutteluhetkiin.

*Mene lähelle puhumaan ja lapsen fyysiselle tasolle (2 m sisään).

*Pidä tilanne omalta osaltasi rauhallisena taustahälystä ja muista ärsykkeistä.

*Ole ilmeikäs; esimerkiksi kysymys esitetään usein nostamalla tai laskemalla kulmakarvoja.

*Osoita katseellasi ja kädelläsi kohteita, joista puhut.

*Puhenopeus on sopiva, kun yksittäisten äänteiden kesto hieman pitenee (artikulaationopeus hidastuu) ja taukoja ripotellaan sanoman joukkoon (näönvarainen piste). Puheen rauhallinen rytmi auttaa kuulemaan ja näkemään puhetta paremmin, tauotus ja puheen jaottelu annoksiin antaa aikaa käsitellä tietoa.

*Kielelliseen selkeyteen panostaminen. Puheenaihe selkeästi esiin, eikä jatkuvaa hyppimistä aiheesta toiseen. Kielellinen ennustettavuus saadaan käyttöön ja ohimenneitä kohtia on helpompi päätellä.

*Toista sanomasi. Jos yksi korostetun selkeä toisto ei riitä, koita vaihtaa käyttämiäsi sanoja.